

שאף הברייתא אסרת מדרבנן בלבד, ובעזרת נשים בלבד. כך דעת רוב הראשונים להלכה, וביראים נראה שנקט שטבול יום מקרי אסור מדאורייתא בכל מחנה לוייה.

בגמ' בנזיר נאמר, על פי פירוש התוס' והרא"ש שם, שטבול יום שהוא גם מחוסר כיפורים אסור מדאורייתא במחנה לוייה. הדברים סותרים לכאורה לאמור כאן, שטבול יום מטומאת קרי שהוא גם מחוסר כיפורים לצרעתו מותר במחנה לוייה מדאורייתא, ותוס' מחלקים בין טבול יום מאותה טומאה שעליה הוא חייב קרבן (כגון טבול יום מטומאת זב וזבה) לבין טבול יום מטומאה אחרת. הרמב"ם וסיעתו חולקים בדבר והתירו את הכניסה מדאורייתא לכל טבול יום.

המחוסר כיפורים²¹. אף הסמ"ג (עשה קסד וקסה) כתב שטבוי אסור במחנה לוייה רק מדרבנן, ואפילו בבעל קרי (ראה דבריו על המשנה בתמיד), ולא חילק במחוסר כיפורים.

סיכום

בסוגיה נאמר שטבול יום אסור במחנה לוייה, ופשטות לשונה שלפי הברייתא הרי זה מדאורייתא ולפי ר' יוחנן מדרבנן. כך מפרש רש"י, וביאר שהדברים אמורים בטבול יום מטומאה היוצאת מגופו דווקא, שבשעת טומאתו אסור מדאורייתא במחנה לוייה. תוס' מוכיחים ממסכת כלים ותמיד שטבול יום מותר בהר הבית, ואף מדרבנן לא נאסר אלא בעזרת נשים, ולפיכך פירשו

מערכה עח. "ביאה במקצת" - הכנסת חלק מגוף הטמא לעזרה (לב,ב-לג,ב)

דברי עולא מובאים בגמ' בקשר לדיון על הברייתא: "וסמך... ושחט - מה סמיכה בטהורים אף שחיטה בטהורים". הגמ' ביארה את הברייתא, שההנחה שסמיכה חייבת להעשות בטהרה נובעת מהדעה שביאה במקצת שמה ביאה, ולכן אין הטמא יכול להכניס ידו ולסמוך¹. רב חסדא שנה את הברייתא להיפך, שלמדה מהשחיטה על הסמיכה, כי לדעתו אלמלא דרשה זו יכול הטמא להכניס ידו ולסמוך.

רב הושעיא מקשה על עולא מהברייתא הדנה על מצורע שנעשה בעל קרי בערב פסח, שמחשיבה את כניסת בעל הקרי למחנה לוייה (לאחר טבילתו, ולצורך טהרתו מן הצרעת והכשרתו לאכול בקרבן פסח) כ"עשה שאין בו כרת" הנדחה מפני מצות קרבן פסח. והרי עליו להכניס גם את בהונותיו לעזרה, ולדברי עולא זהו עשה הכרוך באיסור כרת! על כך השיב עולא: "הואיל והותר לצרעתו - הותר לקרויו", כלומר: לפי הדעה שביאה במקצת שמה ביאה על כרחנו נצטרך לומר שהיתרו של המצורע להכניס את בהונותיו הוא חידוש מיוחד שהתירה התורה; ומכיוון שהותר הדבר למצורע - הותר לו הדבר גם כשהוא בעל קרי². לפיכך הברייתא המחשיבה את כניסת בעל הקרי כאיסור שנדחה מתייחסת רק לכניסתו למחנה לוייה (שמותרת למצורע בשופי, מפני שכבר טבל והעריב שמשו, ומחוסר כיפורים מותר במחנה לוייה), ומתעלמת מהכנסת בהונותיו למקדש.

תוס' (ד"ה מטונך) מבארים (על פי הגמ' ביבמות ח,א), שעולא אף מוכיח את שיטתו מברייתא זו:³ לדעתו הברייתא

איסור כניסתם של הטמאים למקדש נאמר בתורה בלשון 'ביאה': ביולדת: 'בכל קודש לא תגע ואל המקדש לא תבוא עד מלאת ימי טהרה' (ויקרא יב,ד). ובבעל קרי: 'ויצא אל מחוץ למחנה, לא יבוא אל תוך המחנה' (דברים כג,יא). הסוגיה עוסקת בשאלה, האם הטמא שמכניס את מקצת גופו לעזרה עובר על איסור הכניסה, ומתחייב מלקות או אף כרת? לשאלה זו יש משמעות מעשית במקרה של מצורע, שנדרש להכניס חלקים מגופו (תנוך אזנו ובהונות ידו ורגלו) למקדש על מנת שיזו עליהם מדם האשם ומלוג השמן שלו. האם הדבר נחשב כדחיית איסור? כמו כן, האם רשאי המצורע להכניס ידיו למקדש ולסמוך על ראש קרבנו? משאלה זו מסתעפת שאלה מעשית בימינו: האם מותר לטמא האסור בכניסה להר הבית (כגון בעל קרי) להכניס את אצבעותיו לחורים שבין אבני הכותל המערבי, שהוא חלק מחומת הר הבית?

שיטות האמוראים בסוגיה

עולא (לב,ב) מוסר בשם ריש לקיש: "טמא שהכניס ידו לפניו - לוקה". הדבר נלמד מהיקש בין שני חלקי הפסוק הנ"ל: "בכל קודש לא תגע ואל המקדש לא תבוא", שכשם שאיסור נגיעת הטמא בבשר הקדשים הוא אפילו במקצתו, שהרי די בנגיעה קלה כדי לטמא את כל הבשר, כך גם באשר לאיסור הביאה למקדש. מן הדברים מתבאר, שלשון 'ביאה' כשלעצמה משמעה כניסה של כלל הגוף למקום המדובר, ורק ההיקש הוא שמלמד שיש איסור גם בביאה חלקית.

2. להרחבה בסברה זו והשלכותיה עיין באנציקלופדיה תלמודית ערך 'הואיל ואשתרי אשתרי'.

3. ופירשו כך לשון "מטונך" - ממשאך (מ' השימוש ו"טונא" - משא), מהמשא שאתה בא להעמיס עלי - אעמיס עליך, וכן פירש רש"י בראש השנה ד,א ד"ה מטונך. אולם בחולין קלב,א מפרש רש"י: "מטונך - הגעתיד", והמ' שייכת לשורש "מטא".

21. העיר על כך בטהרת הקודש כאן. מקור דברי תוס' שם בתשובת רבנו תם (ספר הישר חלק הש"ת סי' נב,ג), וכך נקטו גם תוס' ביומא (לב,ב ד"ה א). אכן, היראים (סי' רעז) דן באותה סוגיה בפסחים וציין רק "ובימי ספורו אינו משתלח חוץ לג' מחנות", ובהתאם לשיטתו הנ"ל שטבול יום משולח ממחנה לוייה.

1. לדעת רב יוסף להלן, שהסמיכה נעשית בהכנסת ראשו ורובו, אין הכרח שהברייתא סוברת כן (ליקוטי הלכות).

יסוד המחלוקת

בכמה מקומות מצינו שלשון 'ביאה' מתפרשת על ביאת כל האדם, כגון בגמ' לעיל (כו,א): "והביאום לה" – עד שתהא כולה בפנים, הכא נמי 'בבואם אל אהל מועד' – עד שיבוא כולו לאהל מועד", ומכאן למדו שכל גוף הכהן והקרבן צריך להיות בעזרה. כמו כן בניזיר, שנאמר בו: "על נפש מת לא יבוא" (במדבר ו,ו), אומרת הגמ' (נזיר מג,א): "הכניס ידו [לבית שיש בו מת] – משום טומאה איכא, משום ביאה ליכא". גם באשר לכניסה לבית המנוגע נאמר בספרא (מצורע פרק ה,ד): "והבא אל הבית" – כשיכנס ראשו ורובו". במשנה בנגעים (ג,א) נאמר שהמכניס ידיו לבית המנוגע אינו נטמא, אלא ידיו בלבד, ונחלקו תנאים בחומר טומאתם, ומפרשת הגמ' בחולין (לג,ב): "דכולי עלמא ביאה במקצת לא שמה ביאה, והכא בגזירה ידיו אטו גופו קא מיפלגי".

על פי כל האמור כתבו ראשונים, שגם עולא מודה שבעלמא ביאה במקצת לא שמה ביאה, ולכן נזקק להיקש מיוחד ללמד שבביאת מקדש גם ביאה במקצת שמה ביאה (תוס' בשבועות יז,ב ד"ה אפילו נכנס וריטב"א שם; תוס' בחולין לג,ב ד"ה דכולי עלמא; שטמ"ק בניזיר שם בשם ר' עזריאל). יתירה מזו: גם בנדון דידן מודה עולא שביאת כל גופו חמורה יותר, מפני שהיא המפורשת בכתוב, ולכן הותר למצורע רק להכניס את בהונותיו ולא את כל גופו (תוס' יבמות ז,ב ד"ה ואמר עולא).

מצאנו חריגה מן הכלל ש"ביאה" היא ביאת כולו, בכניסה לאהל המת שנאמר בה "כל הבא אל האהל וכל אשר באהל יטמא שבעת ימים" (במדבר יט,ד), ולעניין זה אפילו ביאה במקצת מטמאת (הל' טומאת מת א,יא, והתקשה בדבר המשנה למלך הל' טומאת צרעת טז,ו). מן העיון בשאלה זו ניתן להעלות יסוד חשוב בסוגיה כאן. נראה שחז"ל הבדילו בין מיני הביאה' על פי הסברה, והדבר תלוי בשאלה האם מדובר בדין שמתייחס לכלל אישיותו של האדם. כניסת הכהן העובד למקדש, כמו גם כניסת הקרבן, עניינה הוא ההתקדשות לעבודה, ולכן אין זו ביאה אלא אם כן נכנסו בשלמותם. גם כניסת הנזיר למקום הטומאה היא פגיעה בקדושתו, ולכן הדבר תלוי בכניסת כולו. קשה יותר ההבחנה בין טומאת מת לבין בית המנוגע, ואפשר לבאר זאת כך: חז"ל למדו מהפסוק הבא: "והשוכב בבית יכבס את בגדיו, והאוכל בבית יכבס את בגדיו" (ויקרא יד,מז), המלמד על כניסה למשך זמן של שיעור אכילה (עיין רש"י שם), שהכניסה לבית המנוגע מטמאת מחמת קביעות האדם בתוכו ושייכותו אליו. לכן גם במקרה של הבא אל

נוקטת בדווקא "וראה קרי בו ביום", מפני שראיית הקרי היתה בשעה שכבר הותר למצורע המחוסר כיפורים לבוא למקדש להכנסת בהונותיו, ומכאן שיש בכך היתר מיוחד, אבל אילו היה רואה קרי בלילה, לפני שהותר – לא היה ראוי להכניס בהונותיו.

הגמ' מסייעת לשיטת עולא מהברייתא האוסרת על מצורע לסמוך על אשמו, ולכאורה לשם הסמיכה די בכך שיכניס ידיו, ובכל זאת הדבר אסור. רב יוסף דוחה את הראיה, ואומר שהסמיכה דורשת את הכנסת רוב הגוף (כי כך היא דרך הסמיכה, בהישענות ראשו ורובו על הקרבן) או אף את כולו (על פי הדעה שמקום הסמיכה והשחיטה מרוחק משער ניקנור).

רבינא מפרש את דברי עולא⁴ בשם ריש לקיש אחרת: הלשון "לוקה" מובנה שיש מלקות בלבד ולא כרת במזיד וקרבן בשוגג. טעמו של דבר, שההיקש נאמר על "לא תבוא", לאו גרידא, ולא על העונש, שאינו קיים בנגיעה כלל (רש"י). רש"י מבאר, שבכך נתיישבה קושיית רב הושעיא ממצורע בעל קרי, ואין כאן "עשה שיש בו כרת". ונחלקו בעלי התוספות האם לשיטה זו יש בביאה במקצת גם איסור עשה (תוס' ד"ה לענין מלקות), או שאין עשה אלא בביאת כולו (שטמ"ק אות יד בשם רבנו פרץ).

רבינן בשם רבי אבהו מוסר את דברי ריש לקיש באופן אחר לגמרי, שלמד מהכתוב "בכל קודש לא תגע" על הטמא שנגע בקודש, שלוקה, "ולא איירי בביאת מקדש כלל" (רש"י⁵).

ביאה במקצת. העומד מחוץ לעזרה ומכניס את ידיו או חלק אחר מגופו לעזרה (כדוגמת הילד שבתמונה), הרי זו "ביאה במקצת". נחלקו אמוראים האם הטמא אסור לעשות זאת מדאורייתא או מדרבנן, וכן נחלקו ראשונים להלכה.

4 הפסוק ואילו דרשת עולא עוסקת בהיקש בין שני החלקים. אפשר שרש"י מסתמך על המשך הסוגיה, ממנה מבוואר שריש לקיש הקיש את חלקי הפסוק כדי ללמוד אזהרה לאוכל קודש בטומאה ולא לעניין ביאה במקצת.

5 בירושלמי בערובין פ"י ה"ד אף מפורש שמצורע המכניס ראשו ורובו מתחייב כרת.

4. לשון רש"י: "הא דאמר עולא לעיל", ומשמע שרבינא רוצה לומר שאף עולא סבר כן, אבל לכאורה אין זה מתיישב עם דברי עולא, שנשא ונתן בשאלת רב הושעיא אודות איסור הכרת. נראה אם כן שכוונת רש"י שאף על פי שעולא לא דייק כך מלשון שמועתו - זוהי כוונת ריש לקיש.

5. לכאורה אין סתירה בין הדברים, שכן דרשת ר' אבהו עוסקת בחלק הראשון של

ביאה במקצת קרויה ביאה או אינה קרויה ביאה, ואמרינן בהונות יוכיחו שהמצורע מכניס ידיו לבהונות; ואי סלקא דעתך דאזיר דעזרה לאו כעזרה דמי מאי יוכיחו? שאני התם דבאזיר הוא דמכניס, אבל ביאה במקצת ודאי קרויה ביאה!⁷. נראה מדבריו שהגמ' דנה האם ביאה במקצת אסורה או מותרת, ומוכיחה לקולא מכך שהמצורע מכניס את בהונותיו, ומכאן לומד הרמב"ן שהכנסה באזיר העזרה אף היא אסורה, שאם לא כן אין ראייה ממצורע⁸. כך כותבים גם הרשב"א הריטב"א והר"ן שם, ולשון הריטב"א: "פרק אמר להם הממונה... בהונות יוכיחו שהמצורע מכניס ידו לבהונות להזאה אלמא ביאה במקצת לא שמה ביאה".

הראב"ד (בהשגתו בהל' ביאת המקדש ג,יח) רומז כנראה להבנה זו ושולל אותה. הראב"ד משיג על פסק הרמב"ם שביאה במקצת לא שמה ביאה וכותב: "ואי משום שמעתא דמסכת יומא, אדרבה, מהתם משמע דאפילו בטבילה מעלות אמרינן ביאה במקצת שמה ביאה דהא בעי טבילה לבהונות". כלומר, הראב"ד מעלה הוה-אמינא להוכיח מהסוגיה שם שלא שמה ביאה, כהבנת הרמב"ן וסיעתו⁹, ודוחה אותה על פי הבנת רש"י.

מתן דם על בהונות המצורע. המצורע עומד בשער ניקנור ומכניס את ראשו ואת ידו ורגלו, והכהן נותן מדם האשם ומלוג השמן על תנוך אזנו של המצורע ועל בוהן ידו ורגלו. כניסה זו היא "ביאה במקצת", והגמרא דנה האם יש בכך היתר מיוחד מדאורייתא. מן המשנה (נגעים פ"ד מ"ט) והרמב"ם (הל' מחוסרי כפרה ד,ב) משתמע שהמצורע מכניס את כל ראשו ידו ורגלו, ולא רק את האוזן והבוהן. יש שהסביר את טעם הדבר, שעיקר עבודה זו הוא מתן דם על הראש היד והרגל, והגדרת המקום המדויקת היא רק פירוט איך לתת על אברים אלו, ולכן האברים עצמם צריכים להיות בעזרה (משאת משה, קרבנות ס' שע, על פי סנהדרין מה,ב).

7, צה, ד"ה אמר ריש לקיש, ועיין דברי ירוחם, ורהפטיג, הל' ביאת המקדש ס' מח).

8. התוס' בשבועות שם (ד"ה תלה) הוכיחו כן מהסוגיה כאן, ממנה עולה שהכנסת ידיו לבהונות טעונה היתר מיוחד למאן דאמר שמה ביאה, ולא מהסוגיה ביומא.

9. כך נראה שפירש הר"י קורקוס. בכסף משנה הסביר אחרת, שמכיוון שהגמ' מתלבטת לגבי חיוב הטבילה מדרבנן משתמע שעצם איסור הכנסת הבהונות הוא מדרבנן.

הבית ללא שהייה, שנטמא ואינו מטמא בגדיו, נדרשת זיקה משמעותית יותר של האדם אל הבית, ומכאן שאינו נטמא בביאת מקצתו. לעומת זאת בטומאת אהל המת, שנאמר בה "כל הבא אל האהל וכל אשר באהל" ללא הבחנה בין אדם לכלים, לא נדרשת זיקה מיוחדת למקום, ודי בביאת מקצת כדי לטמא (אפשר שזה קשור גם להלכה שבבית המנוגע נדרש "בית" קבוע בקרקע, ובו אבנים עצים ועפר, בשונה מטומאת אהל).

אם כנים הדברים, ניתן לרדת לשורש המחלוקת בסוגיה כאן: עולא סובר שהנקודה המרכזית בכניסת הטמא למקדש היא "את משכן ה' טימא" (במדבר יט,יג), בעצם הכנסת טומאה למקדש, כמו שהטמא הנוגע בבשר מטמא אותו, ולפיכך אין חשיבות לשאלה האם נכנס כולו או מקצתו. החולקים עליו סוברים שהאיסור בכניסת הטמא אינו מחמת נוכחות הטומאה במקדש אלא חומרתו מחמת מעשה הכניסה, העובדה שאדם מישראל בהיותו טמא נכנס אל הקודש, ולכן הדבר תלוי בביאת כולו. לשון אחרת: לדעת עולא האיסור הוא בחפצא, שהאדם הטמא נעשה כחפצא של טומאה שאסור להכניסו, ולדעה החולקת האיסור הוא בגברא⁷.

הסוגיה ביומא

בגמ' ביומא (לא,א) נאמר: "אמר ליה אביי לרב יוסף: ביאה במקצת שמה ביאה או לא? אמר ליה: בהונות יוכיחו, שהן ביאה במקצת, ותניא: מצורע טובל ועומד בשער ניקנור". רש"י (ד"ה שמה ביאה) כותב: "לענין טבילה זו [שחייבו חכמים לנכנס לעזרה, כמבואר במשנה ובסוגיה שם], וצריך לטבול אם בא להכניס אחד מאבריו לעזרה". נראה שרש"י בא להוציא מהבנה שהדיון בסוגיה שם הוא על ביאה במקצת בכללה, אלא לענין חובת הטבילה מדרבנן בלבד. רב יוסף מוכיח מהדין שמצורע טעון טבילה נוספת ביום השמיני, למרות שאינו מכניס אלא את בהונותיו, שלענין זה ביאה במקצת שמה ביאה. וכן כתב הריטב"א שם: "ביאה במקצת שמה ביאה - פרש"י ז"ל לענין טבילה זו, והיינו דפשטינן דשמה ביאה מדקתני מצורע טובל ועומד". גם רבנו חננאל על אתר מפרש שהמסקנה היא שביאה במקצת שמה ביאה, אלא שלא ציין שהדברים אמורים לענין הטבילה דווקא.

ברם, הרמב"ן בשבועות (יז,א) פירש את הסוגיה אחרת. הרמב"ן דן בשאלה האם הנכנס לאזיר העזרה חייב, ומוכיח מהגמ' ביומא שכן, וז"ל: "דאמרינן בפרק אמר להן הממונה

7. דברים בכיוון זה כתב הרב יחזקאל סרנא זצ"ל בביאור החילוק בין ביאה במקצת בנדון דידן לשאר מקומות (דליות יחזקאל' עמ' קג). במנחת שלמה (ח"ב ס' קלט אות ב) ביאר את מחלוקתם אחרת: הכל מודים שהאיסור תלוי בהכנסת טומאה למקדש, אלא שרבינא סובר שאין ראוי לחייב אלא במכניס טומאה הראויה לטמא מחמת עצמה, וזהו כלל גוף הטמא, מה שאין כן המכניס ידו בלבד, שאיננה עיקר הטומאה אלא רק מחוברת לטומאה. לאידך גיסא יש שכתבו, שלכל הדעות האיסור תלוי בביאת האדם, ולדעת עולא התחדש כאן שביאת ידיו חשובה כביאת כולו (קהילות יעקב ס' כד, וכיו"ב בחמדת דניאל

לדעה המקילה – האם יש איסור מדרבנן?

הרמב"ם (הל' ביאת המקדש ג,יח) פוסק שטמא המכניס ידו מתחייב מכות מרדות, כלומר שגם לדעה המקילה יש על כל פנים איסור מדרבנן. כך משתמע גם מרש"י בפסחים (פה,ב ד"ה עומדין שם): "וביאה במקצת לא שמה ביאה לעונשו על כך". בסוגיה כאן אין מקור מפורש לדעה זו, אבל יש שפירשו בדעת הרמב"ם שדברי רבינא "לענין מלקות איתמר" היינו מכת מרדות (ר' עקיבא איגר כאן; תפארת ישראל נגעים פי"ד אות סא)¹⁰.

מקור נוסף לאיסור דרבנן בביאה במקצת הוא הגמ' ביומא הנ"ל, שם מוכיח רב יוסף שהדין שטהור הנכנס לעזרה טעון טבילה נאמר גם בביאה במקצת. מסתבר שאם גזרו טבילה על הטהור – קל וחומר שאף הטמא אסור להכניס את ידו! (עיין ר"י קורקוס הל' ביאת המקדש שם). והרי רב יוסף בסוגיה כאן חולק על עולא¹¹, ומכאן שגם למאן דאמר שביאה במקצת לא שמה ביאה גזרו עליה מדרבנן.

מתוס' (לא,ב ד"ה ובטמאים) נראה שחולקים בדבר, שכן הם שואלים: מדוע הגמ' מנמקת את האיסור על הטמאים לשחוט קדשים בחשש שמא יגעו בבשר (לב,א), ולא אומרת "שמא יכניס ידו לפנים, אף על גב דאיכא איסורא למאן דאמר ביאה במקצת שמה ביאה?" ומשיבים: "דנקט טעמא דהוי לכולי עלמא". מלשונם משתמע שלדעה שלא שמה ביאה אין בדבר איסור כלל¹². עוד מוכח כן מסוף דבריהם: "והרב רבי אפרים היה מפרש דמשכחת לה דשחית טמא דרך גגין ועליות דלא נתקדשו, ובסכין ארוכה למאן דאמר ביאה במקצת שמה ביאה שאין יכול להכניס שם ידו", הרי שלמאן דאמר לא שמה ביאה רשאי הוא גם להכניס את ידו (משנה למלך הלכות ביאת המקדש ג,יט סוף ד"ה ודע שזה שכתבנו)¹³.

כיצד יישבו תוס' את הראיה מיומא לאיסור? נראה שהתשובה כתובה בדיבור זה עצמו: "דבטהור שייך למיגזר טפי דלמא אתי לאימשוכי, אבל טמא מיזוהר זהיר ומידכר" (תוס' כותבים זאת כתשובה לשאלה אחרת, אבל הסברה מתרצת גם את שיטתם בענייננו).

ראיה לשיטת הרמב"ם יש להביא מהמשנה בנגעים פי"ד מ"ט: "הכניס ראשו ונתן על תנוך אזנו, ידו ונתן על בהן ידו, רגלו ונתן על בהן רגלו. רבי יהודה אומר: שלשתם היה מכניס כאחד". בירושלמי בערובין (פ"י הי"ד) הובאה מחלוקת זו, ונאמר שם טעמו של ר' יהודה "דלא יסאבתיה תלתא זמנין", ומנגד טעמם של חכמים "שמא יכניס ראשו ורובו ויהא ענוש כרת" (עיין פני משה וקרנן העדה). נראה שהכל מודים שיש עדיפות עקרונית לכניסה אחת מרובה מאשר לכמה כניסות, אלא שחששו חכמים שאם יכניס ראשו ובהונותיו כאחת שמא יכניס ראשו ורובו (חזון איש נגעים סי' יב סקכ"ג). ומדעת ר' יהודה יש ללמוד שיש בהכנסת הבהונות איסור מסוים, שראוי למעט בו, ולכן הורה שיכניס הכל כאחת.

פסק ההלכה

כאמור, הרמב"ם (הל' ביאת המקדש ג,יח) פוסק: "טמא שהכניס ידיו למקדש מכין אותו מכת מרדות", כלומר שאיסורו מדרבנן בלבד. על פי זה פסק הרמב"ם גם שמצורע מכניס את ידיו וסומך (הל' מחוסרי כפרה ד,ב). והראב"ד (הל' ביאת המקדש שם) השיגו: "קשיא עליה דעולא אמר ריש לקיש... ואמרינן התם עשה שיש בו כרת הוא... ואף על פי¹⁴ שהוא פטור מכרת מלקין אותו". נראה מסיוסם דבריו שדעתו כרבינא, שדברי ריש לקיש נאמרו למלקות ולא לכרת.

בכסף משנה הסביר את טעמה של הכרעת הרמב"ם, על פי דברי רבין במסקנת הסוגיה שריש לקיש לא דיבר כלל על ביאה במקצת¹⁵. בחסדי דוד (מנחות י,ד) כתב שאין זה נימוק מספיק לדחות את דברי רבינא, שהוא בתרא, אלא טעמה של הכרעת הרמב"ם, שמכיוון שיש מחלוקת אמוראים בדעת ריש לקיש, ומאידך דעת רב יוסף פשוטה שביאה במקצת לא שמה ביאה¹⁶ – יש לפסוק כמותו. ר"י קורקוס מוסיף, שכך גם דעת רב הושעיא¹⁷ ואב"י ורבא¹⁸; ובליקוטי הלכות מנה גם את רב חסדא (בסוגיין לב,א) ורב אשי

דברי רב יוסף ביומא לא,א, שפירושם שנוי במחלוקת ראשונים, ראה לעיל.
 17. שהקשה על עולא, וכן כתבו בדעתו תוס' בשבועות ז,ב ד"ה אפילו נכנס.
 18. כך למד הר"י קורקוס מדברי אב"י ורבא לג,א, שקיימו את דברי רב יוסף שדחה את הראיה לעולא מן הברייתא, ופירש רש"י (ד"ה הכל בכתב): "וביאה במקצת לא שמה ביאה". אלא שהשטמ"ק אות טז מגיה בדברי רש"י ומסב את המילים הללו לתחילת הדיבור הבא. על דעת רבא יש מקום ללמוד גם מדבריו לב,ב: "איפכא מסתברא, מצורע היתרא הוא, להא אשתראי ולהא לא אשתראי", כנגד סברת עולא "הואיל ואשתרי אשתרי". אלא שיש לומר שאין כוונת רבא לדחות את דברי עולא, אלא לומר שבצדק למד רב יוסף מדברי עולא על טמאי מתים שנעשו זבים, שהואיל וטומאת מת דחוייה בציבור - הוא הדין כשהטמאים נעשו זבים, והוא קל וחומר מסברת עולא (חידושי רע"א כאן וערוך לנר יבמות ח,א). מקור נוסף לסברת רבא הוא דבריו ביבמות שם, שאין צורך בפסוק לאסור יבום אחות אשתו, ומכאן שחולק על סברת עולא "הואיל ואשתרי אשתרי", כמו שכתבו תוס' שם ד"ה רבא אמר, בתירוצם הראשון, וכן הרשב"א והריטב"א שם. באותו אופן יש להסיק גם מרב אשי בגמ' שם.

10. לפי זה צריך לומר שרבינא אינו מפרש את שמועת עולא בשם ריש לקיש, כדברי רש"י, אלא חולק על שמועתו, שהרי עולא הוסיף דרשה המלמדת על המלקות.
 11. ראה להלן הערה 16.
 12. ובשטמ"ק אות כג הגיה בדבריהם: "אע"ג דאיכא איסורא דאורייתא".
 13. יש שדחו ראיה זו, שתוס' מתיירים ביאה במקצת לכתחילה רק בצירוף העמידה על גבי גגין ועליות, וטעם הדבר, שגם אם יכניס כל גופו לעזרה דרך שם - יהיה פטור, כי אין זו דרך ביאה (שבועות ז,ב), ולכן הכנסת מקצת גופו מותרת לכתחילה (עולת שלמה; שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' קלט אות ג).
 14. כך הנוסח המדויק במהדו' פרנקל.
 15. מלשון הכס"מ משתמע שדברי רבין אינם הכרעה גמורה, אלא הדבר מסופק, ומחמת הספק אין לנו להלקות אלא רק להכות מכת מרדות, וכן פירש דבריו בזבחי צדק.
 16. הן מלשונו לב,ב "קסבר עולא", שמשמעה שאינו סובר כמותו, והן ממה שדחה (לג,א) את ראייתו מהברייתא על אשם מצורע. הדבר תלוי גם בהבנת

הראשון לעורר את הדיון בנושא היה בעל 'משכנות לאביר יעקב' (ירושלים תרמ"א, ח"ב תמיד פ"א סי' א), ולדעתו הכנסת הידים לחורי הכותל אסורה מדאורייתא לראב"ד ומדרבנן לרמב"ם, והסכים עמו האדר"ת, רבה של ירושלים (שם דף ט). לעומתו, בעל אבני נזר (יו"ד סי'

פתקים בחורי הכותל המערבי. מנהג נפוץ הוא להניח פתקים בחורי הכותל המערבי ובהם בקשות שונות מה' יתברך. יש שערערו על מנהג זה, מפני שהכותל כלול בקדושת הר הבית, והכנסת הידים לחורים שבו אסורה לבעל קרי ונידה משום "ביאה במקצת". אולם רוב גדולי ישראל התירו זאת, מטעמים שונים.

(תנ-תנא) התיר את הדבר, משום שלדעתו ביאה במקצת נאסרה בעזרה בלבד ולא בהר הבית, שכן הפסוק "ואל המקדש לא תבוא" נאמר על כניסה לעזרה דווקא²⁵, בצירוף שיקולים נוספים. לדעה זו הסכימו רבים מגדולי ירושלים, וקיימו את המנהג המקובל להכניס ידים ופתקים לחורי הכותל³¹.

25. בדעת רש"י נראה שנמנע מלהכריע במחלוקת זו, וכתב את שני הביאורים להיתר הכנסת הבהונות (פסחים פה,ב ד"ה עומדין וצב,א ד"ה יבוא עשה). בסוטה ז,א (ד"ה ששם משקין) כתב: "וביאת מקצת שרא רחמנא", ויש מפרשים שכוונתו כדעה שזהו היתר מיוחד (נחלת יעקב ויקרא יד,יב) ויש מפרשים שבא לכלול את שתי האפשרויות (שם עולם שם פס' יד).

26. ועיין לעיל הערה 20, שלדעתו על כל פנים יש להכריע שאין לוקים על כך. בתפארת ישראל (מידות פ"ב אות ב) נקט שת"ק אמה הוא שיעור הרווח שבין החומות, בדומה למידות העזרה (פ"ה מ"א) שנמנו ללא החומות. עם זאת, לגבי העזרה מבואר בגמ' להלן נו,א שהחלונות ועובי החומה דינם כלפנים למרות שאינם מכלל השיעור, והגמ' לומדת זאת מהמשנה בפסחים פה,ב על חומות ירושלים, וממילא משתמע שהבינה שכן הדין בכל מחיצות הקדושה, ואף בהר הבית. מאידך יש להעיר, שמרש"י להלן נו,א ד"ה החלונות מבואר ש"עובי החומה" הוא שפתה העליונה, ו"החלונות" שנתקדשו הם דווקא אלו הפתוחים כלפי פנים.

28. שאלה זו חשובה ביחס לכותל, מפני שהמפלס של מקום התפילה נמוך בהרבה בהשוואה למפלס הר הבית.

29. באבני נזר (יו"ד סי' תנ אות כז) צידד שלא, לא מיבעיא לדעת הרמב"ם שהאיסור מדרבנן מגזירה שמא יכנס כולו, שלא שייך לגזור כשאין דרך כניסה, אלא אפילו לדעת הראב"ד בעיניו שהביאה במקצת תהיה כדרך ביאה (עיין שבועות יז,ב, שטמא הנכנס דרך גגין פטור כי "דרך ביאה אסרה תורה").

30. אמנם היולדת אסורה גם בהר הבית, אבל פסוק זה עוסק בעזרה, כמבואר בגמ' לג,ב, שמדובר במקום שיש בו חיוב כרת. ובתוס' בפסחים צב,א ד"ה ואמר ר' יוחנן דייקו מפסוק זה שיוולדת בימי טוהר שלה ("טבולת יום ארוך") מותרת במחנה לוויה.

31. לכל העניין עיין 'עיר הקודש והמקדש' ח"ד עמ' נגא; 'הר הקודש' עמ'

(ביבמות ח,א)¹⁹. שיקול נוסף העלה במרכבת המשנה: ההיקש של ריש לקיש מביאה לנגיעה, ללמוד על נגיעה במקצת, נובע משיטתו ש"בכל קודש לא תגע" עוסק בנגיעה ממש, והטמא שנגע בקודש לוקה; אבל לשיטת ר' יוחנן (לג,ב) שפסוק זה עוסק באכילה – הרי באכילה נדרש שיעור, ואי אפשר ללמוד ממנה על ביאה במקצת²⁰.

כדעת הרמב"ם נראה גם במפרש לנוזר (מה,א ד"ה ה"ג לעולם, שכתב שהמצורע מכניס ידיו כי ביאה במקצת לא שמה ביאה), וכן בתוס' והרשב"א והריטב"א ביבמות²¹. מאידך, כמה ראשונים נקטו כראב"ד: הסמ"ג (לאוין שד) כותב: "ואפילו אחד מאצבעותיו לא יכניס, דדרשינן בפרק כל הפסולין 'בכל קדש לא תגע', מדה נגיעה במקצת שמה נגיעה אף ביאה במקצת שמה ביאה"²². וכך דעת המאירי²³ והרי"ד (בפסקיו כאן²⁴, ועיין גם במזרחי בויקרא יד,יב בשמו)²⁵.

באחרונים יש שנקטו כרמב"ם (ליקוטי הלכות, משום שכן דעת רוב הראשונים), ויש שכתבו שאין הכרעה בדבר (ערוך השולחן סי' לז,א; אבני נזר יו"ד תנא אות יג²⁶).

ביאה במקצת בהר הבית ובכותל המערבי

בדורות האחרונים התעורר דיון על הכנסת כפות הידיים לחורים שבין אבני הכותל המערבי, האם יש בכך איסור לבעל קרי ונידה, האסורים בכניסה להר הבית? הדיון נסוב סביב השאלה העקרונית של ביאה במקצת, האם נאסרה גם במחנה לוויה, הוא הר הבית. באשר לכותל המערבי הועלו שאלות נוספות: האם שיעור ת"ק על ת"ק אמה של הר הבית כולל את חומותיו, ומזה דינן?²⁷; האם הר הבית נתקדש "עד התהום" כמו העזרה?²⁸; האם נאסרה ביאה במקצת גם במצב שבו לא ניתן להכניס את כל הגוף?²⁹ ועוד.

19. עיין בהערה הקודמת. בירושלמי בשבועות פ"ב ה"ג נאמר: "רבי חזקיה רבי אמי בשם רבי לעזר: כתוב אחד אומר 'את משכן ה' טמא' וכתוב אחר אומר 'את מקדש ה' טמא', הא כיצד? ליתן חלק בין למיטמא בפנים למיטמא בחוץ: מיטמא בחוץ (כצ"ל פני משה) - עד שיכניס ראשו ורובו; מיטמא בפנים - עד שישהא כדי השתחויה". אמוראים אלה חולקים על עולא, ובמראה הפנים סייע מכאן לפסק הרמב"ם; אבל אין הוכחה שלדעתם ביאה במקצת דרבנן, אלא שאין בה כרת (אבני נזר יו"ד סי' תנא אות ב).

20. יש שתלו זאת בשאלה האם "דון מינה ומינה" או "דון מינה ואוקי באתרה", שמכיוון שההיקש הוא לנגיעה בקודש - אין להחמיר בביאה במלקות וכרת, שאינם קיימים בנגיעה (שפת אמת; אבני נזר יו"ד סי' תנא אות יג, והכריע לפי זה להלכה שאין מלקות בביאה במקצת, ובכל זאת יש חשש איסור דאורייתא).

21. ליקוטי הלכות, על פי ה"ל הערה 18.

22. ובהמשך הסתייע מהגמ' ביומא, ועיין גם בסמ"ג עשין רכז, שכתב שהכנסת הבהונות היא היתר מיוחד. עם זאת, הסמ"ג אינו מציין האם ההיקש לעניין כרת, כעולא, או למלקות בלבד, כרבינא.

23. ביבמות ג,ג הביא את שתי הדעות, אבל בחולין ב,ב הכריע בפירוש כראב"ד, וכן כתב בפסחים פה,ב וסוטה ז,א.

24. לשונו: "שאסור הטמא להכניס ידו לתוך העזרה, דביאה במקצת שמה ביאה, דאמר עולא... אף ביאה במקצת, עיין בפרק שני דחולין ובפרק שני דשבועות". נקט כעולא, אך לא כתב בפירוש שזה אף לכרת. אך נראה שהר"ד מפקפק בהכרעה זו: הפנייתו לחולין מציינת לגמ' בחולין לג,ב ה"ל, שלכולי עלמא ביאה במקצת לאו שמה ביאה. ההפניה לשבועות רומזת לגמ' בשבועות יז,ב, שם נאמר ש"דרך ביאה אסרה תורה", ולא כשנכנס דרך אחריו, "ואפילו כולו חוץ מחוטמו".

סיכום

בסוגיה מצינו שלוש שיטות בדיון ביאה במקצת: עולא – אסורה מדאורייתא, ואף חייבין עליה כרת. רבינא – אסורה מדאורייתא, אך למלקות בלבד, ואפשר שיש גם איסור עשה (מחלוקת תוס' ורבנו פרץ). רבין ועוד אמוראים – אין בה איסור דאורייתא. לדעה האחרונה נחלקו ראשונים אם יש איסור דרבנן (רמב"ם) או לא (תוס'), ובמשנה בנגעים משמע כרמב"ם, וכן פשוט הסוגיה ביומא.

בדרך כלל הכל מודים ש'ביאה' היא ביאת כל הגוף, אלא שלדעת עולא יש כאן היקש מיוחד המלמד על ביאה

במקצת. נראה שלדעתו שורש האיסור הוא הכנסת טומאה למקדש, בכל אופן שהיא מטמאת.

להלכה פסקו הרמב"ם וסיעתו שביאה במקצת אסורה מדרבנן, והראב"ד וסיעתו אוסרים מדאורייתא. טעמו של הרמב"ם הוא שכך שיטת כמה וכמה אמוראים (אחרונים).

גדולי הדורות האחרונים דנו בשאלת ביאה במקצת בהר הבית, בנוגע לשאלה האם מותר להכניס את הידיים לחורים שבכותל המערבי. הדעה הרווחת היא שאין לשלול את המנהג להכניס את הידיים, מכמה טעמים.

טומאת זיבה (לב,ב)

הזב המטמא הוא הפרשה מוגלתית (ספר החינוך, קעח), או זרע פגום (רמב"ם, הל' מחוסרי כפרה ב,א). הרואה זוב שתי פעמים, ביום אחד או ביומיים רצופים, נעשה זב. זאת, בתנאי שאין לייחס את הזיבה להשפעה חיצונית כלשהי, כגון אכילת מאכלים מיוחדים הגורמים לזיבה.

הזב הוא אב הטומאה, המטמא אדם וכלים במגע, אך נוספים בו כמה דינים מיוחדים: א. משא - אדם הנושא או מזיז את הזב נטמא. ב. חיבורין - אדם הנוגע או הנושא את הזב, נחשב בשעת חיבורו לזב כאב הטומאה, והוא מטמא כלים שהוא נוגע בהם. ג. היסט - זב המזיז אדם או חפץ, אפילו בלא לנגוע בהם - מטמא אותם. ד. משכב ומושב - זב היושב או שוכב על כלים המיועדים לכך - מטמא אותם והם נעשים אב הטומאה, אפילו אם לא נגע בהם. כך גם דינו של כלי שהזב רוכב עליו, אך טומאתו קלה יותר. ה. עליונו - דבר המונח על הזב, אפילו אם הזב לא נגע בו ולא הזיז אותו - נטמא. ה. מעיינות - הפרשותיו של הזב: רוק, מי רגליים, ועוד, הם אב הטומאה. דינים אלו משותפים גם לזבה נדה ויולדת, והם נקראים ברמב"ם - "חברי הזב".

הזב וחבריו אסורים להיכנס להר הבית.

לאחר שפסקה זיבתו, על הזב לספור שבעה ימים רצופים בהם אין ראיית זוב ('שבעה נקיים'), וביום השביעי הוא טובל. דין ייחודי לזב, שעליו לטבול במעיין דווקא, ולא במקוה. זב שראה זיבה שלוש פעמים, ביום אחד או בשלושה ימים רצופים, חייב להביא גם קרבן ביום השמיני לטהרתו, הכולל שני תורים או שני בני יונה, לעולה ולחטאת. בכך הוא נטהר לגמרי, וראוי להיכנס למקדש ולאכול קדשים (הל' מחוסרי כפרה פ"א הל' ג-ד ופ"ב; הל' מטמאי משכב ומושב א,א).

מערכה עט. "הכל בכתב" - האפשרות לבצע שינויים במבנה המקדש (לג,א)

שינויים שונים שנעשו במקדש במשך הדורות. סוגיה זו רחבה מאד ונעמוד כאן על עיקרי הדברים.

תכנית המקדש – על פי נבואה

המילים "מיד ה'" מלמדות שתכנית המקדש נאמרה בנבואה¹. רש"י (סוכה נא,ב ד"ה הכל בכתב) מפרש שנבואה זו נאמרה לדוד על ידי נביאי דורו, גד החוזה ונתן הנביא². מקור הדברים בסדר עולם רבה (פרק כ): "גד החוזה ונתן הנביא התקינו מעשה הבית עם דוד"³.

נאמר בדברי הימים א (פכ"ח פס' יא-יט): "ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליותיו וחדריו הפנימים ובית הכפרת. ותבנית כל אשר היה ברוח עמו לחצרות בית ה' ולכל הלשכות סביב לאוצרות בית האלהים ולאוצרות הקדשים... הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות התבנית". פסוק זה מובא בסוגיה כאן כמקור לכך שאי אפשר לשנות את צורת בית המקדש, כגון להוסיף פשפש בעזרה על מנת לאפשר למצורע להתקרב לצפון המזבח ולסמוך על קרבנו. יש לברר את מקורו וגבולותיו של דין זה, וכיצד מתיישב הדבר עם

העניינים לא בא אליו על ידי נביא ולא בנבואה גמורה, רק שהיה ברוח עמו לפי שכלו המושפע מאתו יתעלה, וכמו שאמר בסוף דבריו 'הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל'. אבל חז"ל לא תפסו כך, כפי שיתבאר, ואפשר שלמדו כעין גזרה שוה מדברי הימים-ב, כ"ה: "ויעמד את הלויים בית ה' במצלתים בנבלים ובכנרות במצות דוד וגד חוזה המלך ונתן הנביא, כי ביד ה' המצוה ביד נביאיו".

2. ראה גם ערובין קד,א ד"ה קא מוסיף וחולין פג,ב ד"ה דכתיב.
3. מסתבר שהמדרש מסתמך על הפסוק שבסוף הערה 1.

רסד-רסה ובתשובת רבי עקיבא יוסף שלזינגר בסוף הספר, סי' יב; מקדש מלך עמ' קכ-קל; שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' קלט אותיות ג, ו.

1. ביטוי זה מורה על נבואה, כמו "והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'" (מלכים-ב ג,טו), ופעמים רבות ביחזקאל (כגון א,ג). מאידך, ביטוי זה משמש גם במובן של סיוע שמימי בפעולה מעשית, כמו "ויד ה' היתה אל אליהו וישנס מתניו" (מלכים-א יח,מו), עיין בתרגום ובמפרשים (שם), וכך ניתן היה לפרשו כאן כתכנון אנושי על ידי דוד בסייעתא דשמיא. אכן, זהו פירושו של בעל עקידת יצחק (שער ו): "שכל אלו